

בארות המים

הערות

בענין ערבך ערבא צריך
ובדינא דשמא יבקע הנוד

אחד בחצי הלילה, אין אומרים לא ישן מראש הלילה שמא ישן באותה שעה, דשינה אינה אסורה לו כלל, אלא שצריך לו להזהר שיהא נעור באותה שעה, ואם יזרז עכ"ל והוצא גם בריטב"א יעו"ש, ולפ"ז ניחא הא דאשכחנא בעלמא הא דמהני שומר, אך עיקר הדבר צריך ביאור.

והנה בעיקר דברי הרא"ה והריטב"א היה נראה (ושו"ר דכנר עמדו בעיקר הדבר) דהיכא דהדבר מנד עזמו הוי איסור, נמצא דהשתא כשהולך לישן עבד מעשה דאיסורא, דכיון דאם ימשך המצב דהשתא הויא שינת קבע דאיסורא, נמצא דעזם המעשה מנד עזמו מוגדר כמעשה דאיסורא, אלא דבא להתיר לעזמו מכח הא דעתיד להתעורר לצוקף, ועי"ז יהפך הך מעשה למעשה היתר למפרע^א, ובזה דינא הוא, דאם הוי ודאי ממש (או אף קרוב לודאי) דיתעורר, שרי לישן על סמך הא דיתעורר לצוקף, אך כל דצריך למיסמך על שומר, כיון דאיכא דאפשרות דיפשע השומר, ולא הוי ודאי ממש, לאו כל כמיניה לישן על סמך השומר, כיון דהשתא הוי מעשה איסור ודאי, אלא דבא להתיר לעזמו מכח השומר.

ולחבי היינו דוקא היכא דהשינה עזמה אסורה, דבזה כיון דהשתא הך מעשה מוגדר כמעשה איסור, לאו כל כמיניה להתירו לעזמו על סמך שמירת השומר דאינה ודאית, אך בעלמא היכא דהשתא לא עבד מעשה איסור כלל, אלא דאם ימשיך בשינתו יתחדש האיסור לאחר מכן, וכגון שנשבע דיעשה דבר פלוני עד חצות הלילה, שרי לילך לישן כל דסומך על עזמו דיתעורר יעו"ש, וז"ל הרא"ה וכי אסרינן שינת קבע הני מילי דדבר שהשינה גופה היא אסורה, כגון ישן חוץ לסוכה שהוא אסור, וכן בתפלין שאסור לישן בהם מפני קדושה שלהם, אצל כשאין האיסור בשינה גופה לא חיישינן, כגון נשבע שלא יעשה דבר

תנו רבנן אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישנים שינת עראי חוץ לסוכה מאי טעמא אמר רב אשי גזרה שמא ירדם אמר ליה אביי אלא הא דתניא ישן אדם שינת עראי בתפלין אצל לא שינת קבע ליחוש שמא ירדם אמר רב יוסף צריה דרב עילאי צמוסר שינתו לאחרים מתקיף ליה רב משרשיא ערבזיך ערבא צריך כו'.

מבואר בסוגין דלא מהני למסור שינתו לאחרים דערבזיך ערבא צריך [ופירש רש"י דחיישינן דשמא אף השומר ישכב וישן (ויעוין באחריו)] וכן אשכחנא בפרק כל הגט (גיטין כה ב) משני דהא דלא חייש ר"מ לצקיעת הנוד משום דאפשר דמסר ליה לשומר (כדלעיל כד) ומתקיף לה רב משרשיא דערבזיך ערבא צריך [ופירש רש"י התם שמא השומר עזמו יפשע] ותמהו האחרו' דבכ"ד אשכחנא בדברי הפוסקים דסמכינן על שמירת שומר, וגם עיקר החשש צ"ב.

ויעוין בחידושי הרא"ה ובח"י הריטב"א בסוגין שכתבו דהא דחיישינן היינו דוקא צמידי דהשינה עזמה אסורה כסוכה ותפלין, אך היכא דאין השינה עזמה אסורה, אלא דע"י השינה אתי לידי איסור, וכגון שנשבע שיעשה דבר פלוני עד חצות הלילה, שרי לילך לישן כל דסומך על עזמו דיתעורר יעו"ש, וז"ל הרא"ה וכי אסרינן שינת קבע הני מילי דדבר שהשינה גופה היא אסורה, כגון ישן חוץ לסוכה שהוא אסור, וכן בתפלין שאסור לישן בהם מפני קדושה שלהם, אצל כשאין האיסור בשינה גופה לא חיישינן, כגון נשבע שלא יעשה דבר

^א והבא עדיק ממכאן ולהבא ולמפרע, והוי כעין למפרע ממש, דהכא כל מה דחשיבא שינת קבע היינו מכח הא דיישן לצוקף, אך כל דניעור לצוקף איגלאי למפרע דלא הויא שינת קבע אלא שינת עראי, ומ"מ השתא נשעה שהולך לישן אכתי נידונית השינה בסתמא כשינת קבע, כיון דאינה מחוסרת מעשה, ואם ימשך המצב דהשתא כמות שהוא תיהוי שינת קבע, אלא דע"י התחדשות מעשה לצוקף, דיעור משנתו, ממילא תיעשה הך שינה לשינת עראי למפרע ממש.

^ב מיהו יעוין במאירי דהביא פלוגתא בהך דינא, ומדבריו נראה ביאור אחר בזה, דעיקר החילוק בין היכא דהשינה עזמה אסורה לבין היכא דאין השינה עזמה אסורה, דצמקוס דאין השינה עזמה אסורה וכגון שנשבע, אף אם לא יתעורר לצוקף, אית ליה פטור אונס, דשעת האיסור הויא בחצות כשהגיע זמן השבועה, ואותה שעה אונס הוא, משא"כ היכא דעזם השינה היא האיסור, וכגון בסוכה ותפלין, כיון דאם לא יתעורר לצוקף נתברר דהשינה עזמה אסורה, הרי באותה שעה שהלך לישן לא היה אונס [דעזם הא דהיה סבור דיתעורר לאו אונס הוא, דלאו ודאי הוא, דאיכא דלא יתעורר, משא"כ היכא דכל האיסור מתחדש לאחר מכן, דבאותה שעה ישן הוא ואונס הוא, וכיון דסומך על עזמו דיתעורר, לא חשיב מכניס עזמו לאונס, אף דאיכא חשש שמא לא יתעורר].

ישתה הם טבלים, אבל כל זמן שהגוד קיים אינם טבלים כי התרומה בקרקעית הגוד היא שמורה עכ"ל.

ורש"י (כד א) פירש וז"ל לכשיצקע נבין בדבר כלומר ללא חיישינן לה עכ"ל (וכן פירש"י בכ"ד) אולם ז"צ קצת ליסנה ד"לכשיצקע" (ובפשוטו ליסנה בעלמא הוא).

ונראה לדון, די"ל דבאמת אף מאן דחייש לבקיעת הגוד מודה ללא הוא חששא גמורה, דהא מיירי במסר ליה לשומר, וחששא דשמא יפגע השומר חששא רחוקה היא, אלא טעמא משום דערבך ערבא נריך וכדמתקיף לה רב משרשיא (בגיטין כח ז), וביאור הדברים כדנמצא לעיל, דהכא כיון דאם ימשך המצב דהשתא בלא מעשה, הך שתייה היא באיסור, ורק ע"י התחדשות מעשה ההפרשה לצסוף, יתצרר ללא הוא מעשה איסור, לאו כל כמיניה למעבד מעשה איסור על דעת דיתירנו לצסוף אלא אי הוי ודאי גמור, אך כיון דלא ודאי גמור הוא, דאיכא נד אפשרות דפשיעת השומר ובקיעת הגוד, לאו כל כמיניה למיסמך על זה, וזהו דקאמרי ליה לרבי מאיר 'אי אתה מודה שמא יצקע הגוד ונמצא זה שותה טבלים למפרע', והיינו דלמפרע בשעתו הוי איסור שתיית טבלים.

וקאמר להו רבי מאיר 'לכשיצקע', והיינו דרבי מאיר אתי למיפלג דהא לא חשיב מעשה איסור בשעתו על דעת דיתירנו לצסוף, אלא אדרבה חשבינן ליה כאיסור המתחדש לצסוף ע"י בקיעת הגוד, וממילא לא חיישינן ליה [ויש להאריך בזה עוד בסוגיא דחיישינן למיתה דלעיל ואכמ"ל].

ובזה מצואר ליסנה דערבך ערבא נריך, דהכא כיון דמצב דהשתא הך מעשה הוי מעשה איסורא, אלא דלצסוף ייעשה למפרע למעשה היתר, הרי זה כעין צא ללוות איסורו על דעת לפרוע ע"י שיתירנו לצסוף, ובה אמרי' דלאו כל כמיניה אלא אם יעמיד ערבות דודאי יותר לצסוף, והעמדת שומר לא סגיא כיון דלאו ודאי הוא, וערבך נמי ערבא נריך.

והנה לעיל בפירקין (כג ז) הלוקח יין מבין הכותים אומר שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה עשרה מעשר ראשון תשעה מעשר שני ומיחל ושותה מיד דברי רבי מאיר רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון אוסרין כו' אמר לך רבי מאיר מיתה שכיחא בקיעת הגוד לא שכיחא אפשר דמסר ליה לשומר כו' קתני סיפא אמרו לו לרבי מאיר אי אתה מודה שמא יצקע הגוד ונמצא זה שותה טבלים למפרע ואמר להו לכשיצקע כו'.

והנה הראשונים עמדו בליסנה דרבי מאיר אמר להם לכשיצקע, והא עיקר טעמו משום דלא חיישינן לזה, ומהו דקאמר להו לכשיצקע, ורבינו חננאל (שם ובעירובין לו ז) פירש הך מילתא באופן מחודש מאד, וז"ל רבינו חננאל (לעיל ס) זה שאמר לכשיצקע הגוד אם ישאב וישתה הוא שותה טבלין שכבר נקרע הגוד. אבל כל זמן שהגוד קיים אינן טבלין, דאמרינן הנה התרומה והמעשר בנוד עכ"ל, וז"ל רבינו חננאל בעירובין (לו ז) אמרו לו לר"מ אי אתה מודה שמא יצקע הגוד ונשפכה אותה שקרא תרומה ונמצאת כי מה ששתה טבלים היה שותה למפרע, ואמר להן ר' מאיר לכשיצקע הגוד וישפוך היין אחרי כן אם

וז"ל המאירי לדעת האומר שחוששין לשמא ירדס יש מי שאומר שמי שמוטל עליו בשבועה לעשות חיזה דבר בשליש הלילה או בחצי הלילה אסור לו לישן אף קודם הזמן באותה עונה שמא ירדס לאותה שעה, ואין הדברים כלום שלא נאמרה אלא בשהשינה עצמה יש בה איסור אלא שמ"מ בזו וכיוצא בה ששדל בעצמו שיתעורר באותה שעה או סמוך לה ואם לאו הרי זה אונס ופטור עכ"ל.

ובעיקר גדר דין אונס שינה, הנה ידוע מה דלידדו כמה אחרו' דיין פטור מן המנאות ודנו אי שרי להוציאו מן הסוכה, אולם הדברים תמוהים לכאורה, וכבר תמהו בזה, דהא בגיטין (ע ז) מצואר להדיא דיין חשיב בר דעת משום דלאו מחוסר מעשה הוא וגדרי בן דעת לענין גיטין וקידושין ומקח וממכר כגדרי בן דעת לענין חיוב מנאות, ועוד הוכיחו מסוגיא דלקמן (כט א) דמשמע בפשוטו דאי עד שיאור תנן יש להקילו, ובפשוטו ל"ש לדון בישן אלא דין אונס, וכל דמכניס עצמו לזה הוי מכניס עצמו לאונס, והמחטיא את חבירו הישן, הרי הוא אונס את חבירו לחטוא.

וביאור הדברים, דהנה מדברי התוס' בתמורה (ל א) מצואר דהא דאומר שני לוגין שאני עתיד להפריש לאו דמסיים דתחול התרומה על אותן שני לוגין שיפריש לצסוף, אלא הרי הוא קורא שם לשני לוגין סתם בתוך החצית, והא דשייך בזה ברירה היינו כדן ברירה דחלוקת אחין ושותפין, וכע"ז נראה מלשון רש"י בכ"ד [ומה"ט פירש רש"י (חולין יד א, מעילה כז א) דלמאן דלית ליה ברירה חיישינן שמא תרומה שחה ויעוין בחי' הגרע"א (חולין ס) ויעוין עוד בלשון רש"י (לעיל כג ז, עירובין לו א, גיטין כה ז, ב"ק סט ז) ואכמ"ל] וליסנה ד"שאני עתיד להפריש" היינו שיעור שני לוגין דלריכין ועתידין להיות מופרשין מהך חצית, וכע"ז פירש הר"ח, אלא דכל זמן דלא הוצררה התרומה לא נשלמה ההפרשה לגמרי, וכיון דעדיין התרומה מעורבת עם השיריים החצית דינה כדן טבל, אלא דכל יין דנוטל מן החצית לשתייתו הוצרר דהך יין הוי מן השיריים, ולית ביה איסור טבל [ויעוין ברמב"ם (פ"ג מתרומות ה"ח) האומר תרומת הכרי זה לתוכו אם אמר בצפוניו או דרומו קרא שם וחייב להפריש ממנו תרומתו עכ"ל, ודעת הרב אחרו' (הו' במע"א שם בנדמ"ח ע"מ) (ס) דאף דכל חצי הנפוני שקבע בו התרומה אכתי הוי טבל גמור כיון דלא סיים מקום התרומה ממש, מ"מ כבר הותר לגמרי חצי הדרומי יעוין שם, ועד"ז יבוארו דברי רבינו חננאל (הכ"א) אף היינו דוקא כל זמן דאפשר דתושלם הפרשת התרומה מהיין הותר בנוד, אך משעה דנצקע הגוד, כיון דמעמה אי אפשר דתושלם הפרשת התרומה, פקע היתר השיריים מכאן ולהבא [ויש להאריך עוד בביאור הדברים ואכמ"ל].